

Hotande marginalisering av skärgården

TEXT: JAN SUNDBERG

Skärgården och dess befolkning har blivit och hotar bli allt mer marginaliserade från två olika håll. Dels inskränks friheten i befolkningens dagliga liv genom att omfattande jord- och vattenområden har sålts till fritidsfolk och dels kringsskärar det demokratiska inflytandet och den lokala tjänsteproduktionen genom redan genomförda och planerade kommunsammanläggningar.

Eftersom särskilt den förstnämnda inskränkande faktorn ofta lyfts fram i enbart positiva ordalag tar jag mig friheten att föra en kritisk diskussion som avser att utmynna i ett konstruktivt förslag. Jag inleder med frågan om jordägoförhållandena och fortsätter därefter med frågan om lokal demokrati och tjänsteproduktion.

DEN ALLMÄNT accepterade synen är att fritidsbyggelsen och i förlängningen fritidsfolkets jord- och vattenförvärv är en tillgång för skärgården. Utan fritidsfolk som partiellt bor i skärgården skulle skärgården vara betydligt mer utarmat. Tack vare dem florerar flera näringar som har sin inkomstkälla i de tjänster som erbjuds skärgårdens gäster. Butikernas omsättning ökar radikalt under sommarmånaderna, samma gäller bränsleförsäljningen och därtill bereds arbete i form av båtunderhåll samt byggnation och underhåll av fritidshus, bryggor och andra byggnader. Det är lätt att instämna till allt detta. Kort sagt, genom inköp av mark och fastigheter bidrar fritidsfolket med att upprätthålla den lokala ekonomin när fisket förlostat sin dominerande roll.

Givet att detta är sant borde de ekonomiska förhållandena i den vidsträckt åländska skärgården vara urusla. Även där har fisket i dess olika former backat till ett minimum och samtidigt frapperas man av hur glest fritidshusen reser sig bland holmar och skär. Trots detta lever skärgårdsbefolkningen där i lika bra om inte i bättre ekonomiska förhållanden än i närbelägna Åboland. Hur är detta möjligt? Svaret sammanhänger med att ålänningarna själva har fått besluta om hur organisera sitt närsamhälle vilket skärgårdsbor i Finland inte getts tillfälle.

GENOM ATT ÅLANDS autonomi garanterades 1921 överfördes suveränitet från riket till Åland. Ålänningarna kämpade för sitt språk som var nära förknippad med näring och jordegendom. Med tiden befestades suveräniteten med bl.a. att jordförvärv var

en inbördes åländsk angelägenhet som utestängde andra. På kort sikt kunde detta betraktas som ett ekonomiskt oförstånd med tanke på att markpriset hölls på en betydligt lägre nivå än i angränsande Åboland och Roslagen. På lång sikt var det ett bra beslut för skärgården. När efterfrågan på fritidsvistelse i skärgården växte var man inte sena i den åländska skärgården med att bygga ut stugbyar eller enskilda uthyrningsstugor. Skillnaden till Finland var den att mark och byggnader behölls i lokalbefolkningens ägo, den skapade en kontinuerlig utkomst för ägarna och främjade det övriga näringslivet. På detta sätt kom fritidsfolket att vistas i skärgården på skärgårdsbornas villkor. Undantaget var ålänningarna själva som köpte mark och byggde fritidshus för eget ändamål, men de var relativt fåtaliga.

DENNA KLARA fördelning mellan fritidsfolk och skärgårdsbor som förekommer på Åland förekommer inte på samma sätt i angränsande Åboland. Även om stuguthyrning förekommer domineras fritidsboendet av hus som står på mark inköpta ursprungligen från gårdar i skärgården. Sedan dess har många ägobyten realiserats och ibland har stora landområden spjälkats upp i små tomter. Inledningsvis fastställdes priset utgående från vad holmen var värd som betesmark men snart sköt priserna i höjden. I många fall hängde inte godtrogna skärgårdsbor med i förändringarna på fastighetsmarknaden och en hel del trängda fiskarbönder såg sig snuvade på värdefull egendom. Inte nog med detta. En ny kultur infördes i skärgården med fritidsfolkets anstormning. Ännu för ett antal decennier sedan var det vanligt att sommargäster deltog i talkoarbeten vid höbärgning och andra sysslor. Denna period gick snabbt över. Holmar och skär som förut var fria att bevista blev privatområden och privatskyltar dök upp längs avtagen vid de små skärgårdsvägarna. För den bofasta befolkningen kringsskars rörelseutrymme på land och till sjöss.

ÄVEN SPRÅKET har förbytts. Flertalet av dem som kom över sina fritidstomter fick det genom arv, släktanknytning eller hade goda kontakter till skärgården. Priset var överkomligt och ibland helt undervärderat. De flesta tomter och hus som säljs idag går till finnar för ett högt marknadspris. Har man betalat ett högt pris skall det även synas i annat beteende. Finlandssvenskar får leva med att i

finnarnas ögon bli utpekade som ett förfinat herrskap, vilket är en vanföreställning som är svår att skaka av. I skärgården råder närmast det motsatta. Nyrika finnar har köpt upp holmar där de låtit bygga förnämliga hus och kör omkring i dyrbara båtar och bilar. Synligheten är påtaglig och därtill skall den lokala betjäningen ske på deras villkor och språk. Ödmjukheten att anpassa sig till det lokala språket, sederna och föreningsengagemang har ingen plats i deras värld.

Inte konstigt att det uppstår kulturkrockar där nedärvda sedvänjor möter penningstarka revirvaktare. Problem har alltid kunnat lösas i skärgården genom avtal och överenskommelser, rättsprocesserna hörde till undantagen. Nu har rättsprocesserna blivit vardag där kränkta revirvaktare anlitar dyrköpta advokater som driver deras sak. Den rättsliga behandlingen flyttas bort från skärgården och språket förbyts till finska. Det är inte lätt för en skärgårdsbo att vinna en sådan process.

VARJE SOMMAR brukar en mindre debatt uppstå om huruvida fritidsfolket borde få politiskt inflytande i skärgårdskommuner. Olika modeller lyfts fram där fritidsfolket kunde organiseras och höras, vilket är helt i sin ordning. Däremot är kravet helt befängt att ge fritidsfolket rösträtt i den kommun de vistas på sin fritid. Innan kommunal demokrati infördes 1918 var det däremot lagstadgat. Förut hade markägare av olika slag som t.ex. skogsbolag och dödsbon rösträtt. Vissa enskilda personer och framförallt större bolag hade på detta sätt rösträtt i många kommuner. En återgång till tiden före demokratins införande vore inte klokt eftersom jämlikhetskravet beträffande rösträtten rubbas betänkligt. Då blir jordägandet ett kriterium för att förvärva rösträtt, utanför blir de som byggt sin stuga på arrenderad jord. Dylika reaktionära och antidemokratiska idéer måste med bestämdhet avvärjas.

VÅRT LAND har varit berikat med över 600 kommuner som mest. Mycket har hänt sedan dess beträffande kommunernas antal och pålagda uppgifter. I skärgården har sammanläggningarna haft många konsekvenser med större efterverkningar än någon annanstans. Den stora omvälvningen skedde första januari 2010 när Iniö, Houtskär, Korpo och Nagu gick samman med Pargas samt när Kimitoöns kommun bildades vid samma tidpunkt. I båda fallen hamnade skärgårdsbefolk-

ningen i ett minoritetsläge i de nya storkommunerna. Den sittande regeringen har aviserat nya kommunsammanläggningar för att ytterligare skapa större enheter. Större kommuner anses bättre kunna ta ansvar och sköta den tjänsteproduktion som staten har ålagt dem.

VÅRA ERFARENHETER från Sverige visar att de stora kommunsammanläggningarna där skedde under ekonomisk expansion och att befolkningen fann sig i detta när utbudet av kommunala tjänster ökade. Problemet i Sverige var att små kommuner saknade resurser att göra sig av med de statsanslag som staten tilldelade dem, de stora kommunerna hade inga svårigheter med att förbruka medlen. I Finland pådrivs sammanläggningar under knapphetens stjärna, vilket hade varit omöjligt i Sverige. I själva verket var kommunreformerna en dyr affär i Sverige, vilket även var den handlingskraftiga socialdemokratiska regeringens avsikt. Däremot ökade den politiska effektiviteten från det nationella styret ned till kommunerna. Ju färre kommuner desto lättare för statsmakten att kontrollera och styra, kommunerna blev statens förlängda arm. Med ekonomisk stagnation ändrades bilden och folket ute i kommunerna började agera självständigare.

Det är fullt möjligt att stora kommuner är bättre rustade att sköta en mångsidig och professionell tjänsteproduktion. Dessvärre har den sitt pris i att resurserna samlas till kommunens centrum. Tjänsteutbudet i de små kommuner som förut var självständiga körs ned i rask takt givet att inte invånare och politiker sätter sig massivt på tvären. I Sverige förbättrades serviceutbudet i de forna småkommunerna eftersom ekonomin tillät det, i Finland är läget det motsatta. Skärgårdsborna är till sitt numerär alltför få för att samla en stark motkraft i kommunens beslutande organ. Konsulterna är centralbyråkraternas och ansvarlösa politikers bästa vänner, de levererar med ett högt pris vad man beställer.

TROTS LÖFTEN om stora besparingar och effektivisering ökar de totala utgifterna med en kommunsammanläggning. Enda sättet att få ned kostnaderna är att genomföra nedskärningar. Lagstadgade åliggande som påförts kommunerna kan tänjas i viss utsträckning med risk för att överstiga den lagliga gränsen. Däremot kan man obehindrat skära ned institutioner i kommunens perifera delar dit skär-

gården hör. Skolor, dagvård, äldreomsorg och hälsovård är de första föremålen för nedläggning och centralisering. Storkommunen bryter inte mot gällande lagstiftning. För folk i skärgården är det emellertid uppenbart att sammanläggningen blev en klar förlust. Denna förlust är en kombination av sämre politiskt inflytande och som resultat av denna nedtrappade närservice.

VISSA KOMMUNALA uppgifter såsom specialiserad hälsovård och utbildning på gymnasial nivå är i behov av större enheter för att fungera. En kommunsammanläggning är inte universalmedicinen för att råda bot på detta. På Åland löstes problemet genom att överföra dessa funktioner till landskapet, vilket gjorde det möjligt för de skärgårdskommunerna att fortleva och betjäna sina invånare i närmiljön. Visserligen hade de invalda i fullmaktigt mindre att besluta om men inte var det bättre förut heller via sina ombud i kommunalförbund. Lösningen har visat sig vara lyckad eftersom landskapet har behörighet att lagstifta om dessa funktioner. Hade Åland saknat denna suveränitet skulle landskapet vara utan sjukhus och fått nöja sig med en hälsocentral. Känslan för närsamhället och skärgårdens behov är mångfald större i det åländska lagtinget än i den finländska riksdagen.

FINLAND ÄR en enhetsstat till vars väsen hör att centralisera, standardisera och homogenisera. Åland råar man inte längre på och tur för dem. Däremot är det fritt fram i de finländska kommunerna. Den kommunala autonomin är ett tomt ord i lagboken när kommunkartan ritas om. Det är därför knappast lönt att entydigt säga nej till en kommunreform utan att komma med ett alternativ. Däremot ser jag det som något positivt att folk ute i kommunerna samlar sig till gemensamma protester. Alternativet finns redan i skrivbordslådan. Vad jag avser är kommunorganisationsmodellen där funktioner som hälsa och utbildning efter grundskolan och vissa andra funktioner förflyttas till denna paraplyorganisation. I samband med kommunalval väljs även den politiska ledningen för denna gemensamma enhet. All övrig verksamhet fortsätter i primärkommunerna.

RISKEN FINNS att även där kommer en stor kommun att dominera över de små. Botemedlet finns genom att låta styrelsen vara sammansatt av lika många representanter för varje kommun oberoende av storlek. I fullmäktige dominerar den stora kommunens representanter. Genom denna federala styrelseform uppvägs de små kommunernas underläge. Administrationen skall vara lätt och därtill blir insynen betydligt bättre genom det direkta valet. Skärgården har mycket att vinna på denna modell och enligt mitt förmenande borde modellen ha införts när kommunerna i Västaboland fusionerades. Dessvärre fick mina argument inget gehör, men kanske man nu har lärt sig läxan vilket den upprivande namnfrågan vittnar om.

BETRÄFFANDE fritidsbebyggelsen är loppet kört. Däremot kan man med enfaset parera alla försök att utvidga rösträtten till dem som äger mark men inte bor i kommunen. Folk i skärgården skall själva få bestämma om vindkraft skall byggas ut eller inte utan inblandning av dem som bor i de energislukande städerna. Även förmedlande institutioner kunde utvecklas för att bilägga tvister i skärgården mellan fastboende och sommargäster. De som bor i skärgården skall ha företräde framom fritidsfolk särskilt när det gäller utövande av näring. Sist och slutligen är det vår sak som fritidsfolk att vara ödmjuka och ta lärdom av den kultur och de sedvänjor vi får ta del av i skärgården. Denna uppgift är svår och jag har ingen annan medicin att bjuda på än att själv försöka föregå med gott exempel. ♦

Referenser som denna artikel baserar sig på

RoHit Tidning för Hitis skärgård årgångarna 2003-2011.

Sundberg Jan, Stefan Sjöblom och Ingemar Wörlund (2011), Kommunala folkhemmet – Uppbyggnad, de gyllene åren, nedmontering. Stockholm: Santérus Academic Press.

▲ Bildtexter. © Fotografen.

Artikelförfattaren

Jan Sundberg är professor i allmän statslära vid Helsingfors Universitet.

Adress: Brandkärsgränden 1g, 02700 Grankulla och / eller Östernäsvägen 12, 25950 Rosala

Tfn: 050-3385397

E-post: jan.sundberg@helsinki.fi

